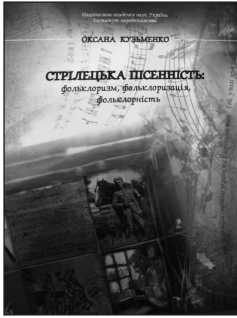

РЕЦЕНЗІЇ, ВІДГУКИ

«А ми тую червону калину підійmemo...»

Кузьменко О. Стрілецька пісенність: фольклоризм, фольклоризація, фольклорність. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2009. – 296 с.

Коли на зорі нашої незалежності вийшла у світ антологія стрілецької поезії «Стрілецька Голгофа», вона заактуалізувала не лише поезію українських січових стрільців, але й стрілецьку пісню, що народжувалась із внутрішньої потреби збереження національної ідентичності й розпросторення її в державницьких формах. В антології були вміщені поезії, що у час українського визвольного змагу 1914–1918 рр. функціонували у пісенній формі. Прозвучали імена творців славних стрілецьких пісень – Романа Купчинського, Степана Чарнецького, Віри Лебедової, Левка Лепкого, Дмитра Макогона, Юліана Назарка та ін. Згодом появилася низка стрілецьких пісенників. Таким чином повертався із забуття пласт національної культури, навмисне замовчуваний у час радянського тоталітаризму.

Монографія львівської дослідниці Оксани Кузьменко, кандидата філологічних наук, старшого наукового співробітника відділу фольклористики Інституту народознавства НАН України представляє стрілецьку пісенність літературного та фольклорного походження як об'єкт наукового дискурсу української фольклористики. Стрілецьку пісню потрактовано як феномен, що постав на грані авторської та колективної творчості, зумовлений комплексом різних чинників (суспільних, національних, географічних, культурних, поетикальних). Попри багатогранність естетичної природи стрілецької пісенної поезії авторка переконливо доводить, що саме фольклористика здатна «виявити і прокоментувати те, що входить у поняття винятковості стрілецьких пісень», а також з'ясувати всі «важливі аспекти їхньої самотності»¹.

Виходу книги передувала тривала копітка праця, в результаті якої з'явилися низка статей в українській науковій періодиці², кандидатська дисертація³, а також фундамен-

¹ Кузьменко О. Стрілецька пісенність: фольклоризм, фольклоризація, фольклорність. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2009. – С. 6. При подальшому цитуванні цієї праці вказуватимемо у дужках сторінку.

² Саламаха О. [Кузьменко О.]. Пісня про повстанця-друкаря // Державність. – 1992. – № 2. – С. 55–56; Кузьменко О. Внесок ОУН-УПА у фольклоризацію стрілецьких пісень // Визвольний шлях. – 1998. – № 10. – С. 1210–1216; Кузьменко О. Фольклоризація стрілецьких пісень Р. Купчинського // Народознавчі зошити. – 1998. – № 5. – С. 495–502; Кузьменко О. Фольклоризм стрілецьких пісень // Народознавчі зошити. – 2000. – № 1. – С. 115–125; Кузьменко О. Стрілецькі пісні в архівах і дослідженнях В. Гнатюка // Наукові записки. Серія: літературознавство: До 130-річчя від дня народження В. Гнатюка. – Тернопіль: ТДПУ, 2001. – Вип. X. – С. 187–190; Кузьменко О. Стрілецька пісня в повстанському репертуарі // Народна творчість та етнографія. – 2002. – № 1–2. – С. 84–89; Кузьменко О. Функціонування стрілецької пісні в обрядовості сучасного села // Фольклористичні зошити. – 2004. – Вип. 7. – С. 143–150; Кузьменко О. Функціонування стрілецької пісні в обрядовості сучасного села // Фольклористичні зошити. – 2004. – Вип. 7. – С. 143–150; Кузьменко О. Львів в історії стрілецької пісні // Львів: історична та культурна спадщина (до 750-річчя заснування Львова). Матеріали наук. конф. – Львів: ЛДУБЖ, 2006. – С. 227–234; Кузьменко О. Символіка калини в українських піснях національно-визвольних змагань ХХ ст. // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету: Символ дерева у світовій культурі та художній творчості. – Львів: НЛТУ, 2006. – Вип. 16.4. – С. 87–92; Кузьменко О. Актуалізація образу «могила» у сучасній фольклорній традиції про січових стрільців // Нове життя старих традицій: Традиційна українська культура в сучасному мистецтві і побуті / Матеріали міжнарод. наук. конф. в рамках V Міжнародно-

тальний академічний збірник «Стрілецькі пісні»⁴, що є результатом власної пошуково-експедиційної практики дослідниці впродовж 1992–2002 рр. у шести областях України і який вперше представляє стрілецьку пісню на рівні тексту і його фольклорної варіативності комплексно, із науковими коментарями, класифіковано за власною концепцією. У монографії ж узагальнено результати авторських пошукових експедицій на теренах десяти областей України від 1992 до 2007 року у поєднанні із наявним у періодиці комплексом текстів стрілецьких пісень.

Робота має продуману структуру, яка сприяє поступовому розкриттю фольклорної специфіки стрілецьких пісень із генетично-функціонального ракурсу. Перший розділ присвячено осмисленню досвіду збирання та студій над стрілецькою пісенністю (С. 16–43) від 1916 р. і дотепер із погляду еволюції методології дослідження явища, критеріїв класифікації. На основі отриманих тут результатів автор формує власну наукову стратегію. Насамперед, встановлює семантичні межі терміна «стрілецькі пісні», що є шаром «пісенної творчості літературного і фольклорного походження, який за часом виникнення та ідейно-змістовими ознаками пов'язаний з появою української військової формації Легіону Українських січових стрільців, з його діяльністю в роки Першої світової війни (1914–1918) та в час українських визвольних змагань (1918–1920)» (С. 7).

Як межове утворення, результат літературної і фольклорної співдії, стрілецька пісенність цікава насамперед жанровим поліфонізмом, його історичною динамікою. Таким чином, у монографії стрілецьку пісню автор розглядає з точки зору цієї «співдії», її тяглості, специфіки функціонування, модифікацій. Тому фольклоризм (процес входження фольклору і подальше його перетворення й відтворення у щоденному і культурному житті), фольклоризація (перехід авторського твору в статус народного і поширення його за законами усного) і фольклорність (ознаки елементів фольклору в літературному творі) формують структуру парадигми, за якою осмислено внутрішній фольклорний розвиток жанру.

Генетичний підхід до стрілецької пісенності дозволив класифікувати її у дві великі групи: стрілецькі пісні літературного походження та народні пісні про січових стрільців, кожна з яких характеризується власним способом творення, жанровою і тематичною специфікою.

Увага до культурно-історичного контексту естетичного явища конкретизували джерела його фольклоризму (розділ другий, с. 44–114), генеза стрілецьких пісень літературного походження дослідниці виводить із пісенної творчості, породженої суспільно-культурною ситуацією національно-патріотичних парамілітарних організацій «Січ», «Сокіл». Саме «січово-сокільські» пісні, відзначає авторка, – «посприяли загальному піднесенню національно-культурного рівня Галичини напередодні Першої світової війни і були важливою передумовою появи воєнних стрілецьких пісень». Суттєве методологічне значення у роботі має й увага до літературної постаті того чи іншого стрілецького автора, його виховання, освіти. Наприклад, гітарний акомпанемент спровокував жанрову націленість стрілецької пісні на романс, лірично-інтимний зміст.

Фольклоризаційній специфіці стрілецьких пісень літературного походження присвячено третій розділ роботи (С. 114–193) з точки зору кореляції літературного й усонародного в поезії стрілецької пісні, соціального, територіального, часового, генераційного, віково-статевого, внутрішньо-психологічного чинників. Спостережено різну концентрацію фольклоризаційних змін авторського тексту: «фольклоризм більшості пісень виражений пересмисленням фольклорних символічних образів, розширенням семантики фольклорних мотивів і сюжетів, формульності» тощо (С. 192).

го фестивалю українського фольклору «Берегиня» / За ред. проф. В. Давидюка. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2007. – С. 260–270; Кузьменко О. Образ матері в українському пісенному фольклорі національно-визвольних змагань ХХ ст. // Українська культура: з нових досліджень. Збірник наук. ст. на пошану С. П. Павлока з нагоди його 60-річчя. – Львів: Інститут народознавства НАНУ, 2007. – С. 290–318; Кузьменко О. Усна словесність про січове стрілецьтво: деякі аспекти історичної дійсності та фольклорної естетики // Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник: Усна історія в сучасних соціально-гуманітарних студіях / За ред. В. Кравченка та Г. Грінченко. – Харків: ТНМТ, 2008. – С. 139–149.

³ Кузьменко О. Стрілецькі пісні (аспекти фольклоризму, фольклоризації і фольклорності). Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07 / Львів. ун-т. – Львів, 2000. – 19 с.

⁴ Стрілецькі пісні / Упоряд., запис, вступ. ст., комент. та додат. О. Кузьменко. – Львів: інститут народознавства НАН України, 2005. – 640 с.

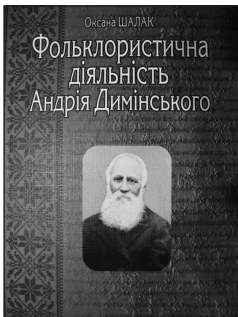
Другу групу стрілецьких пісень, власне «народних» про січових стрільців, проаналізовано у четвертому розділі книги (С. 194–249). Тематичну їхню специфіку зумовлює військово-політична ситуація Першої світової війни, а від «авторських» відрізняє її анонімність творців, і спосіб творення тексту – на основі народної пісні, і народнопісенна жанрова структура.

Виокремлено три етапи у діяхронії стрілецького фольклоротворчого процесу: власне стрілецький, що зумовив появу явища і його закріплення у творчій індивідуальній і колективній свідомості; повстанський – під час якого з'явилися повстанські версії стрілецької пісні в жанрових модифікаціях маршової, тюремної. Справедливо підкреслено виняткову роль стрілецької пісенності у формуванні нової української духовності у період резистансу, а також базисну функцію у формуванні «естетичної концепції зображення нового етапу національно-визвольної боротьби ХХ ст.» (С. 225). Пострадянський етап фольклоротворчого процесу над стрілецькими піснями означено як такий, що легалізує явище, звільняючи від тиску політичних факторів попередніх періодів, однак загрожує йому «небезпекою підміни значущості національної святковості її зовнішньою атрибутикою» (С. 257), посиленням тиском субкультури, космополітичних тенденцій.

Дослідження супроводжує рідкісний фотоматеріал, бібліографія, що складає майже п'ятсот позицій, також містить маловідомі та незнані архівні, рукописні знахідки. У ній акумульовано величезний заряд наукового і патріотичного ентузіазму авторки.

Представивши громадськості величезний творчий потенціал стрілецької пісенності як окремого національного естетичного феномена, О. Кузьменко власним дослідженням дає надію, що енергія національного світотворення, акумульована у стрілецькій пісні, матиме продовження у майбутньому. Присвята книги власним дітям – Макарові, Марії та Євстахію, «щоб берегли і примножували «тую стрілецьку славу...» – переконує у реальності надії.

Ірина ЯРЕМЧУК

Увага до історії науки

Іваннікова Л. Фольклористика Півдня України: сторінки історії. – Запоріжжя, 2008. – 292 с.

Шалак О. Фольклористична діяльність Андрія Димінського. – К.: «Освіта України», 2009. – 198 с.

За останній час співробітники Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. Максима Рильського НАН України Людмила Іваннікова й Оксана Шалак поповнили наукову скарбницю фольклористичної науки двома ґрунтовними виданнями, що присвячені історії дослідження української усної народної творчості. Обидві монографії мають спільну рису, а саме висвітлюють маловідомі сторінки історії фольклорознавчих студій¹.

Монографія Л. Іваннікової вводить у науковий дискурс постаті як добре знані, так і маловідомі. Мова йде про такі імена: І. Срезневський, архієпископ Гавриїл, А. Скальковський, О. Афанасєв-Чужбинський, Г. Залобовський, Г. Надхін, І. Манжура, Я. Новицький, Д. Яворницький, В. Ястребов, О. Маркевич, П. Ніщинський, М. Аркас, А. Грабенко-Конощенко, Дніпрова Чайка, С. Тобілевич, М. Комаров, В. Бабенко, Т. Романченко, М. Сергієв, В. Білий. Авторка також проаналізувала значення регіональних періодичних видань в історії вивчення фольклористики Півдня України, які стали у той час дзеркалом наукового життя краю. Там побачили світ зразки фольклору, замітки на етнографічну тематику, рецензії та відгуки, бібліографічні огляди, статті про збирачів та дослідників. Ці публікації мали стимулюючу, організаційну роль для місцевої інтелігенції, яка із задоволенням здійснювала польові дослідження і надсилала зібраний матеріал до редакцій газет і журналів. Тут упер-

¹ Раніше благородна справа пошанування наших попередників у відділі фольклористики була втілена у колективній монографії: Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме. – К.: Видавець Микола Дмитренко, 2008. – 384 с.